

A »LAIKUS« POLIHISZTOR

BESZÉLGETÉS KOLLÁNYI ÁGOSTONNAL

Huszonnyolc kisfilmet forgatott eddig. A legelsővel, az 1950-ben készített »Az anyag szerkezeté«-vel 1951-ben elnyerte a Karlovy Vary-i fesztiválon a legjobb népszerű-tudományos film díját. Most pedig, az idei Moszkvai Filmfesztiválon legújabb műve, az »Ének a vasról« kapta a Rövidfilmek Nagydíját. Ezzel tízenyolcra emelkedett a Kollányi Ágoston Kossuth-díjas filmrendező készített kisfilmek nemzetközi díjainak száma; művei közül az »Aktvárium«, a »Bölcsők«, a »Monguzok szigete« két-két, a »Ragadozó növények« pedig négy nemzetközi kitüntetéset szerzett a magyar filmgyártásnak. S a különféle hazai kisfilmfesztiválok első díjairól még meg sem emlékeztünk...

Huszonnyolc film tízenyolc nemzetközi díj — tizenhárom év alatt. Ugy hisszük, egyetlen más magyar filmrendező alkotásairól sem lehetne ilyen kedvező statisztikát összeállítani. Ha pedig még arra is gondolunk, hogy lényegében Kollányi Ágoston 1950-es művétől számíthatjuk a mai értelemben vett népszerű-tudományos film műfajának tudatos és területes kifejtését Magyarországon, bőségesen kínálkozik interjú-kérdés a beszélgetésre, amelynek során a műfaj lényegéhez és az alkotó módszereinek »titkaihoz« szeretnénk közelebb jutni.

ELMAGYARÁZNI
— VAGY MEGJELENÍTENI?

Kollányi azonban rögtön tiltakozással kezdi a választ. Szerényen szabadkozik:

— Szerintem téves az a felfogás, amely »Az anyag szerkezeté«-től datálja a magyar népszerű-tudományos filmet. Kultúrfilm néven már a felszabadulás után is gyártottak nálunk tudományos ismeretterjesztő kisfilmeket. Igaz, hogy ezek a filmek — direkt módon didaktikusak lévén — nem túl nagy hatást értek el, de a műfaj megteremtésének kísérletei voltak.

»Direkt módon didaktikus« — fogalmaz Kollányi udvariasan. »Unalmas« — mondták viszont a né-

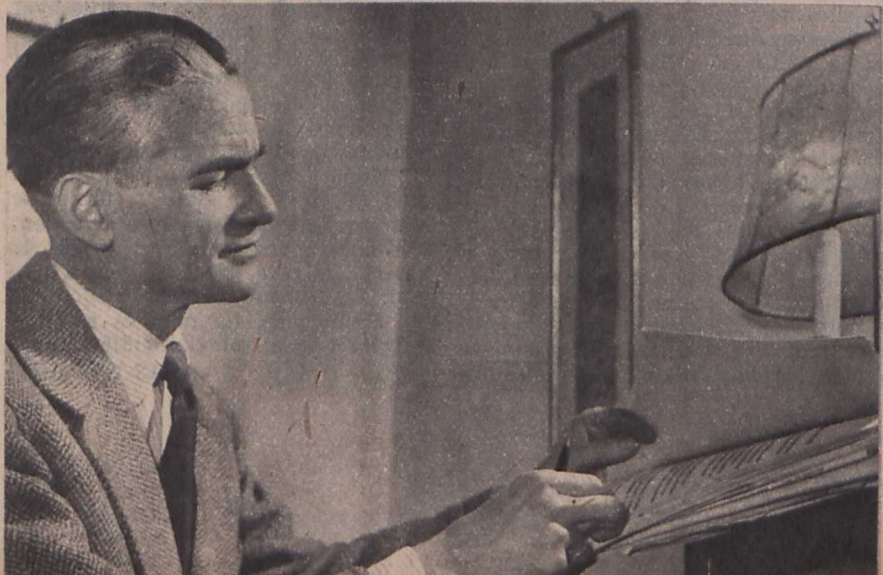
zők... S »Az anyag szerkezeté« volt az első olyan tudományos kisfilm, amely a filmművészet kifejező eszközeivel megjelenített, s nem elmagyarázott egy tudományos tényt — vagyis valódi művészeti alkotásnak tekinthető.

— S addig? Milyen út vezetett idáig az alkotó életében?

TRÜKKFILM ÉS FIZIKA

— Végzős gimnazista koromban sokáig dilemmáztam: szobrász vagy fizikus legyek-e?... Az utóbbi mellett döntöttem, s az államvizsga híján el is végeztem az egyetemem. Igaz, hogy már ezalatt is többet ültem könyvtárban, mint az előadásokon; s mindent olvastam, csak azt

Kollányi Ágoston

ritkán, amiből félevenként kollokváltam. A természettudományi kar után egy félév a színház-rendezői szakon, amit félbeszakít a háború... 1946-ban reklámfilmes lettem, s 1950-ig több száz apró reklámsnittet csináltam. Akkor jött a váratlan megbízás. Kidolgozott téma áll megvalósításra készen — »kultúrfilm«, ahogyan akkor neveztük, az anyag szerkezetéről — s nincs hozzá rendező. »Maga trükkfilm, meg fizikát is tanult« — szolt az igazgató. »Csinálja...«

... És Kollányi »csinálta«. Hogy hogyan, erről már beszéltünk. Illetve...

— Hogyan? — kérdez vissza. — Hosszas, alapos, gyöttrődő munkával. Ezer módja lehet egy tudományos téma megfilmesítésének. De csak egy — ami az igazi. Ezt a kizárólagos egyet megkeresni — mindössze az annyi a módszer »titka«.

»Mindössze« — mondja Kollányi. Felesége — aki egyben legközelebbi munkatársa, forgatókönyveinek gépelője és első kritikusa, s egy-egy téma éréseinek bábája, az alakuló gondolatok, ötletek legelső vitapartnere — halkán közbeszól:

— Hogyan lehet még világosabb, még érdekesebb? — ez az állandó kérdés a forgatókönyv születésénél. S ehhez néha hónapokig bújja a szakirodalmat, keresi a jellemző részleteket, a leglényegesebb motívumokat. Végül aztán, mire olyan állapotba kerül a forgatókönyv, hogy az illető tudományos szakértő kezébe adja, az már a legritkább esetben talál benne hibát, szakmai tévedést.

— A sok lehetőség persze csak a formára értendő — folytatja Kollányi. — Az adott tudományos tétel, a mondanivaló természetesen nem változhat. Munkánk lényege: megkeresni a legadekvátabb, s egyben legizgalmasabb, ha úgy tetszik: legfrappánsabb mondatot, legjobb megfogalmazást a tétel »kifejtéséhez«.

— Ez pedig, ha nem tévedünk, maga a művészet; minden művész alkotómunkájának lényege...

— A mi műfajunk esetében nem egészen — mond ellent ismét Kollányi. — Én alkalmazott művészetnek tartom a népszerű-tudományos

Somogyi Miklós a »Művek és alkotók« egyik művész-szereplője

film műfaját. Egy tudományos, természeti tételt ugyanis kétféleképpen lehet megértetni az emberekkel. El lehet magyarázni iskolai, tanári stílusban — és tovább lehet adni úgy, hogy az új ismeretanyag a nézők élményévé váljék. S ehhez van szükség művészi eszközökre. De a kész film nem öntörvényű művészi alkotás, csak alkalmazott művészet.

TERMÉSZETFILOZÓFIA ÉS — LOLLOBRIGIDA

— S a »fogalmazás«? A filmek érdekessége?

— Ennek »titka« talán abban rejlik, hogy végig megőrzöm a laikus aspektusát. Sokszor előfordult, hogy egy-egy tudományág professzorai csodálkozva fogadták új forgatókönyvem: »mindez igaz, valóban így van — de mi érdekes ebben?« A szakembernek egy-egy részlet, egy-egy természeti momentum már közhely, jól ismert »epizód« a világmindenség, az élővilág hétköznapi napjaiban — a laikus szemlélő azonban meglepett csodálkozással bámulja a számára ismeretlen jelenségeket. Ezt teszem én is: csodálkozom, ámulok, s az első ismerkedés ámulatát igyekszem megőrizni akkor is, amikor már alaposan beleástam magam az illető tudományágba. Azt kell megkeresnem, hogyan hatott rám, a laikusra a természet egy-egy »story«-ja, ismeretlen csodája — s az valószínűleg ugyanúgy hat majd másokra, a készülő film nézőire is. Jól tudom: a néző nem azért ül be a moziba, hogy »okos« előadást hallgasson — mondjuk — a pókok életéről, vagy a ragadozó növényekről. Én arra a nézőre igyekszem gondolni a film készítésénél, aki — szélsőséges pél-

dát említve — csak azért váltott jegyet, hogy Brigitte Bardot-t, vagy Lollobrigidát lássa. S a Lollobrigida-film előtt kapok én 8—10—15 percet, és ezalatt filozófiát akarok tanítani az említett nézőnek...

...Tűzbejött; csillogó szemmel, a mondanivalójától izgatott, s ettől izgalmasan előadó, lelkes tanár módjára beszél. Tanár... Talán nem véletlen, hogy mind a négy testvére gyakorló pedagógus...

— A gondolatokat, a materialista természetfelfogás tényeit, érveit észrevétlenül kell a publikumba plántálnom. A Lollobrigidára kíváncsi néző csak akkor áll velem szoba, csak úgy hajlandó meghallgatni »okfejtésem«, ha az nem okoskodó »előadás«, hanem érdekes, izgalmas látvány. Azt kell felmutatnom a környező világból, a természetből amivel ez a néző naponta találkozik — csak nem veszi észre. A pók, a pókháló életének »cselekménye« lényegét például, vagy az unos-untig látott felhők izgalmas »magánéletét«... Egyik előadás alatt, a »Ragadozó növények« és a nagyfilm vetítése közötti szünetben így szólt egy mellettem ülő néző a feleségéhez: »Gondoltad volna, hogy ezek ilyenek?!« S az asszony: »Fene se hitte volna...« Úgy hiszem, ennél a néző-párnál elértem célot: új ismeretanyag közlése mellett talán egy új gondolatsort is sikerült elindítanom bennük...

LÁTVÁNY, KÉP, KÍSÉRŐSZÖVEG

— És a kép s a szöveg viszonya? Úgy tartják: a modern film keve-

set beszél; főként képi kifejező eszközökre támaszkodik. A népszerű-tudományos filmnek azonban igen lényeges, általában elmaradhatatlan eleme a kísérőszöveg.

— Valóban, sok vita folyik erről a műfajról világszerte, s nálunk is — több szempontból is. Lehet-e olyan népszerű-tudományos filmet készíteni, amely nem unalmas a témával foglalkozó egyetemi tanárnak, de megérti a negyedik általános iskolás gyerek is? Én úgy vélem, hogy a korszerűséget ezektől a filmekről nemcsak témájuk, hanem általában formai megoldásaik miatt sem lehet elvitatni. A szövegre azonban többnyire szükség van. Filmjeinkben ugyanis a kép, a látvány csak a néző érzelmi azonosulását hivatott kiváltani; az értelmi momentumokra a szöveg vet fényt. Állandóan próbálkozunk persze azszal, hogyan lehetne mondanivalónkat — sosem egy jelenség statikus bemutatását, hanem mindig valamilyen mozgás, lényeges törvényszerűség felismertetését — még világosabb, még tömörebb, még apróbb, még megkapóbb, tehát még művészebb formába önteni.

— Sikerült-e mindig elérni ezt a célt? A rendező, ma elégedett-e minden régebbi alkotásával?

— Sajnos, nem. Hat év múltán láttam újra az »Akvárium«-ot. Noha máig is egyik legkedvesebb filmem, s mások is elég sokat dicsérték, most legszívesebben majd felé-re »megvágnam«. Mai szememmel ugyanis több olyan képsort találok benne, ami szép és érdekes is —

Kovács Margit — »Az agyag poétája«

Gorka Géza — a »Füldből és tűzből« főszereplője

csak éppen nem feltétlenül szükséges a lényeg megértéséhez.

— Nemcsak a szokásos, örök alkotói elégedetlenség mondatja ezt?

— Nem. Akad néhány olyan filmem is, amit ma sem csinálnék másképp. Kedvenceim: a »Vadak az árban«, a »Szőnyi István«, a »Kovács Margit«, a »Ragadozó növények«, s a »Monguzok szigete« — bár egy kevés vágás talán még ennek sem ártott volna. Ilyenkor töprengök azon: milyen jó volna minden új film első kópiáját »dobozolni« legalább néhány hétre, s a standard elkészítése előtt megválni.

PÓKHÁLÓSZÖVES — »RENDELÉSRE« —

— Egy »kíváncsi« kérdés: hogyan »idomítják be« azokat az állatokat — apró rovarokat, pókokat, halakat — akik a »sztárjaik«?

— Miután alaposan megismerkedtünk az illető állat életmódjával, olyan életfeltételeket teremtünk számára, amelyek között csakis és kizárólag úgy viselkedhet, ahogyan mi kívánjuk. Az »Ezüstszálak« pókhálószerű képsorának felvételei: ez például a pók úgyszólván »rendelésre«, a mi »megbízásunkra« kezdett dolgozni. Csak egyetlen ágat hagytunk az állat előtt, s vízesmedencével zártuk el útját — így nem volt más lehetősége, mint a műteremben, a felvevőgép előtt megszöni »hídját« — hálóját. Igaz, a jelenet felvétele így is csaknem két hetet vett igénybe, s az állatot figyelő inspekciónak éjfélkor riasztotta a stábot: »Az állat dolgozni kezdett, indul a felvétellel!...«

Percz János — akinek művészetét az »Ének a vasról« című film megörökítette

Jelenet az »Ének a vasról« című filmből

Így vall módszereiről, a természetfilmek elvi és gyakorlati-technikai problémáiról Kollányi Agoston, »a tudomány poétája« — ahogyan ötletes riporterek Kossuth-díja után elnevezték. De hogyan fér ebbe az oeuvre-be a művész-filmek légiója: a Szőnyi István, a Kovács Margit, a Gorka Géza és Gorka Lívia művészetéről forgatott alkotások; a »Művek és alkotók« eredeti bravúrja, amelyben azt mutatta meg, hogyan lát egyazon modellt ifjú főiskolások csoportja és négy kiforrott képzőművész — vagy a legutóbbi, az »Ének a vasról«, amelyben annyi ihlettel látta és láttatta meg Percz János ötvösművészetének lényegét?

— Gondolati szempontból? — kérdez vissza halkán. — Ugyanazt a mozgást, az anyagnak ugyanazt a változását akarom ezekben a filmekben is megmutatni, mint a természetfilmekben. Ezen belül aztán mindegyik művészfilmem más-más aspektusokból készült, és — úgy hiszem — legalább annyira különböznek egymástól, mint maguk az ábrázolt művészek.

— Filmjeim közül egyébként ezek a legkönnyebbek, hiszen már maga a szalagra vett művész sűrített, kiszűrt a valóságból valamit, amit a maga számára lényegesnek tartott. S én abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy egy-egy ilyen gazdag életműből még szelektálhatok, válogathatok is, mivel minden úgy sem férhet a kisfilm kereteibe. Magam »kitérőknek« nevezem ezeket a filmjeimet; két »nehéz« film között ez a munka hozza a fellélegzést. Talán könnyen érthető, miért: ismertebb, egyértelműbb maga a

váz, a téma. Míg — mondjuk — az »Ezüstszálak«-hoz hosszú hónapok előtanulmányaira volt szükség, Szőnyi István, Kovács Margit, Gorkáké vagy Percz alkotásaival naponta találkozik az ember, s akarva-akaratlan megpróbálkozik művészetük lényegének megfogalmazásával — már akkor, amikor még eszébe sem jutott filmet csinálni róluk... Így készült legutóbb az »Ének a vasról«: este csöngettünk be Perczékhez, és — mivel a beszélgetés nagyjából az előzetes elképzelést igazolta — hajnalban kész forgatókönyv-vázlattal távoztunk, amely a megvalósítás során sem változott lényegesen. A művész »valósága« annyira gazdag volt, hogy szinte csak filmszalagra kellett venni, s megfelelően csoportosítani.

S hogy ez a »csak« milyen színvonalon sikerült, annak beszédes bizonyítéka a moszkvai nagydíj...

MŰVESZI DOKUMENTUMFILM — DOKUMENTARISTA JÁTEKFILM

— *Vagyis nem egyszerűen dokumentumfilm — művészi elemekkel, hanem: művészi dokumentumfilm. És mi a véleménye a magyar művészi dokumentumfilm megteremtőjének a mostanában egyre divatosabb »dokumentarista játékfilm-ről?«*

— Amennyiben a valóság sokrétebb és hűségesebb kifejezését szolgálja, örömmel üdvözlöm. Noha a cinéma veríté egyesek által nagyodóbbal fogadott újdonsága Dziga Vertovék találmánya volt majd fél-száz évvel ezelőtt, ez a módszer ma is eszköze lehet annak, hogy dokumentális formában megközelítve a valóságot, az emberről — ami minden igaz játékfilm tárgya, célja, értelme — ne áttétellel, hanem rögtönzött regisztrálás útján mondjon el lényeges dolgokat. Izgalma elsősorban a véletlenszerűségben, a spontaneitásban rejlik, s hozhat — aminthogy hozott is már — létre figyelemre érdemes alkotásokat, különösen szociológiai jelleggel. Valószínű azonban, hogy a hagyományos játékfilmművészetben nem lesz tartósan szerepe, mivel ennek a módszernek elsősorban társadalmi-tudományos jelentősége van, s túlzott alkalmazásával a hagyományos já-

tékfilm — amely autentikus, önálló művészet — az alkalmazott művészet szférába csúszik át.

»FELHŐK«, »ÖRÖK MEGÚJHODÁS«

— *Végül az obligát utolsó interjú-kérdés: min dolgozik jelenleg, s mik a legközelebbi tervei?*

— Ezekben a hetekben Vancsa Lajos operatőr, állandó munkatársam társaságában Gödöllőn forgatjuk »Felhők« című új kisfilmünket. A film tulajdonképpen mindent el is árul: ezt a mindenki által sokszor nézett természeti jelenséget szeretnénk megláttatni; a benne zajló izgalmas folyamatokat bemutatni, megértetni nézőinkkel. S közben folytatjuk merész tervünk előkészületeit: egész estét betöltő természetfilm forgatókönyven és próbafelvételein dolgozunk. Ez azonban több éves, nagy munka lesz, amelynek még nagyon kezdetén járunk.

— *Mégis: a film alapgondolata, témája, címe?*

— Címe: »Örök megújulás.« Témája: az élet fennmaradása, folytonossága, megújulása; a szaporodás és ivadékgondozás a legegyszerűbb élőlényektől a növényvilág és az állatvilág legfejlettebb képviselőiig. A film alapgondolata pedig: bemutatni és bizonyítani, hogy a leglényegesebb ismerveket tekintve, mennyire hasonló, a különbségek mellett mennyire azonos a természeti fejlődés az élet legdöntőbb momentumában, a két sejt egyesülésében. Úgy véljük, ez az alapvető igazság érdemes a nézők figyelmére — természetesen a szokott oldott, izgalmas formában elbeszélve... Filmünk egyúttal kicsit összegezés is szeretne lenni: eddig minden egyes kisfilmünk részlet volt, amelynek tükrében az Egészre igyekeztünk pillantani — az »Örök megújulás«-ban mély lélegzetvétellel az Egészről próbálunk szólni, egyetlen összetett mondatban.

Reméljük, hogy a nagy terüváló-
ra válik, s »a tudomány poétájá-
nak«, filmgyártásunk »laikus« poli-
hisztorának harmincadik műve,
amely egyben legelső egész estét
betöltő filmje lesz, méltón koronáz-
za majd meg eddigi életművét.

ZSUGÁN ISTVÁN